

שמעתא עמיקתא

גליון תקל"ה | פרשת כי תבא | תשפ"ב | קהילת הניכי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תובכ"א

שמעתא אליבא דהלכתא

משיעורי הרח"ג הרב יוחנן בורגר שליט"א
מו"ץ וראש כולל הוראה רמות ב'

האם צריך פרוזבול עבור הילדים שיש להם תוכנית הסכון מביטוח לאומי

א. שמיטת כספים. ב. בזה"ז. ג. מתי שביעית משמטת. ד. זמן הפרעון חל אחר שביעית. ה. הלואה רוצה לשלם. ו. האם שמיטה מפקיע החוב לגמרי. ז. להפריש מעשר מפרעון החלואה. ח. הלואה לחברה בע"מ - בנקים - קרנות חסכון. ט. הלואה של קטן.

א. שמיטת כספים

איתא בגיטין (נ"ג) זה דבר השמיטה שמוט (דברים פט"ו פס"ג), בשתי שמיטות הכתוב מדבר, א' שמיטת קרקע וא' שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים. וכן הביא הרמב"ם (שמיטה ויובל פ"ט ה"א - ג). וכת' החינוך (מצוה תע) דגם נשים חייבות במצוה זו. וכת' המנח"ש (שביעית פ"י מ"א) שאשה שאינה נשואה שחייבים לה ממון, צריכה פרוזבול. ואם היא נשואה ויש לה מעות שאין לבעלה רשות בהן, והלוותם לאחר צריכה פרוזבול ובעלה יכולים לעשות עברה מדין זכיה, ויודיעה על כך, ע"כ.

ועי' במהרש"ם (ח"ו"מ סי' ס"א) שנקט שקטן שהלואה מכספו אין שביעית משמטת חובו, דקטנים לאו בני מצות נינהו. וכי"כ בתומים (שם סי' כה ואורים סי' ק"ג) וכת' דאפי' גדל הדין כן דכבר הו"ל כאילו נעשה בקטנותם פרוזבול. ודעת המנ"ח (מצוה תע) והכת"ס (ח"ו"מ סי' ט על דף ל"ג ע"ג) ששביעית משמטת, ועי"כ צריך אביהם לעשות עבורם פרוזבול בתורת אפטרופוס, עיי"ש. ומי"מ יתומים קטנים שיש להם מלוה ביד אחרים, כת' השו"ע (ח"ו"מ סי' ס"ז ע"ב) דא"צ פרוזבול כי ב"ד הוא אביהן של יתומים.

וכת' הרמב"ם (שם) דהתובע חוב שעבר עליו שביעית עובר על לאו ד"ל יגושי ועל מ"ע של "שמוט". וכת' המנ"ח (מצוה תע) דעובר גם על לאו דגזל כי הוא אפקעתא דמלכא והחוב נחלט וצריך להחזיר לו המעות. אלא דעל פ"ה הלך אותו ו' מש"כ בענין אם שביעית משמטת את החוב לגמרי, ואם נימא דאינו פוקע לגמרי נ"י דאין בזה משום גזל. וכן העירוני שכת' בחי' רבי נחום (גיטין שם).

ב. בזמן הזה

ועיי"ש ברמב"ם שכת' שאין שמיטת כספים נוהגת מה"ת אלא בזמן שהיו בנהג, אולם מדברי סופרים נוהגת בזה"ז בכל מקום ואע"פ שאין היובל נוהג, כדי שלא תשכח תורת שמיטת כספים אלא דלא כדעת בעל העיטור (ח"א ערך פרוזבול דף ע"ה) שגם בזה"ז נוהג מה"ת. ועי' בבי"ב (שם) שכת' שכן המנהג פשוט באר"י וסביבותיה לכתוב פרוזבול. וכן פסק השו"ע (שם סי' א). [ועי' ברמב"ם (שם ה"ד) דשביעית משמטת במוצאי שביעית, דלא כהרא"ש (גיטין פ"ד סי' י"ח וכו'). דס"ל פרוזבול בתחלה שנה השביעית. וכן פסק השו"ע (שם ע"ג). וכת' הפת"ש (סי' ק"ה) בשם החת"ס (ח"ו"מ סי' ט' דמעיך הדין אין לחוש, ומי"מ המחמיר זכור לטוב].

ועי' ברי"ן (גיטין כ. ד"ה ויש) שכתב שיי"א שבזה"ז שבתל היובל אפי' מדבריהם ונמצא שאין כאן שמיטת קרקע אף השמיטה אינה נוהגת כלל, דשמטת קרקעות ושמיטת כספים תלוי בהדד, ועיי"ש שדחה דבריהם. וכת' הרשב"א בתשובה (ח"ג סי' לב) שזה היה דעת הראב"ב (השגות לרי"ף גיטין י"ט), ודחה דבריו, וכת' שגם הראב"ד חזר בו, עיי"ש.

והרא"ש בתשובה (ככל ע"ז סי' ב) כת' דכיון שפשט המנהג שלא להשמיט והכל יודעים, הו"ל כאילו התנה המלוה ע"מ שלא תשמיטנו בשביעית. ועי' בתרוה"ד (סי' ט"ז) משי"כ לחלק בין באר"י דנוהג לבין חו"ל דאינו נוהג אלא במקומות הסמוכים לאר"י. והדרכ"מ (אות א) כת' דסמכין האידנא אמקילין דס"ל דאין משמט נוהגת האידנא כמו שהביא הרי"ן (שם) דבריהם. והרמ"א כת' דהסכמת הפוסקים להחמיר. אבל י"א דאין שמיטה נוהגת בזה"ז, ונ"י שעליהם סמכו במדינות אלו שאין נוהגין דין שמיטה כלל בזה"ז. וכת' הגר"א (אות ה) שדעת המקילין היא דעת הראב"ד דס"ל שמיטת כספים נוהג כשיובל נוהג. ולפי"ז אין לחלק בין אר"י לחו"ל. ומי"מ מבואר בבי"ב הני"ל דבאר"י המנהג היה להחמיר. וכן דעת הגר"ק זצ"ל (פ"ט אות ג) דהמנהג להקל היה בחו"ל.

ומי"מ לפי המבואר הלך אות ד' בשם הבי"י, דכיון דע"כ"פ הוי פלוגתא י"ל שבדיעבד אם שכח יכול לתבוע את החוב ועי' במהר"ח"ש (ח"ב סי' ל"ד"ה אמנם) דכיון דשביעית בזה"ז מדרבנן לוכר בעלמא אין המוחזק יכול לטעון קים לי, ושכן משמע מהרא"ש דלהלן. וכן נקט בתשובה מאהבה (ח"א סי' ע"ב). והאג"מ (ח"ו"מ ח"ב סי' ט"ו) כת' שהרמ"א פסק להקל מדינא, ועי"כ אף דאכשור דרי ונהגו כיום לעשות פרוזבול, מי"מ אם אירע ששכח לעשות, לא נשתנה מנהג דורות קודמים שנהגו לגבות, עיי"כ. ולפי טעמו דהרמ"א פסק לקולא, גם באר"י הדין כן (אע"פ שהשואל שם שאל על מדינתו), ולפי"ז אם חייב למי שאינו שומר שת"מ לא עשה פרוזבול יכול לפרוע לו ואין בזה משום לפני"כ יש מקילין בזה. וכן נקט בהעמק התשובה (ח"א סי' קס"ז אות ג).

ג. זמן הפרעון חל אחר שביעית

ואיתא במכות (ג) המלוה את חברו ל' שנים שביעית משמטתו ואע"ג דהשתא לא קרינן ביה לא יגוש סוף אתי לידי לא יגוש. איכא דאמרי כו' אין שביעית משמטתו ואע"ג דאתי לידי לא יגוש השתא מיהא לא קרינן ביה לא יגוש. וכת' התוס' (ד"ה איכא) שר"י פסק כלשנא בתרא. והרא"ש (סי' כ) כת' שריב"א ורבינו אליהו פסקו כלשנא קמא, והוא ז"ל הכריע כר"י משום דשביעית דרבנן אזלינן לקולא. והקשה הבי"י (שם) דהא בספיקא דממונא נקטינן קולא לנתבע והכא הוי איפכא קולא לתובע. ויישב דני"ל דטעמיה משום דשמטת איסורא הוא ומקילין דלא תנהוג כיון שמדברנן היא בזה"ז, ונהי דנפ"מ לענין ממונא והויא חומרא לתובע, מי"מ כיון דבעיקרא דדינא לא אתי למיבעי אי מפקינן ממונא מהאי גברא אלא לענין איסורא אי נהג השביעית או לא לקולא נקטינן. וכת' במישרים (נ"י ח"א כו' ע"ג) שהרי"ף לא הביא א' מן הלשונות, נ"י דפסק כלשנא ק' דאיסור הוא. ולפי דברי הני"ל אדרבא אי הוי איסור אזלינן ביה לקולא, אלא ס"ל לרי"ף דכיון דנפקא לענין ממונא ומספקא לן כהי לישנא נקטינן בכל ספק דממונא דהוי חומרא לתובע וקולא לנתבע, והכי נקטינן, עיי"כ. וכן פסק השו"ע (שם פ).

ה. הלואה רוצה לשלם

ותנן בשביעית (פ"י מ"ח) המחזיר חוב בשביעית יאמר לו משמט אני אמר לו אעפ"כ יקבל ממנו שנא' (דברים פט"ו) וזה דבר השמיטה. וכי"כ הרמב"ם (שם). וכת' השו"ע (שם) ששבעת פרעון יאמר לו המלוה משמט אני וכבר נפטרת ממני. אמר לו הלואה אעפ"כ רצוני שתקבל, יקבל ממנו. ואל יאמר לו שחובי אני נותן לך, אלא יאמר לו שלי הם, במתנה אני נותן לך. והחזיר לו חובו ולא א"ל כן, מסבב עמו בדברים עד שיאמר לו שלי הם ובמתנה נתתי לך. ואם לא אמר, לא יקבל ממנו.

ו. האם שמיטה מפקיע החוב לגמרי או שאין המלוה יכול לתבוע

ותנן בשביעית (פ"י מ"ט) המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוהג ממנו. וכן פסק הרמב"ם (הכ"ח) (והשו"ע השמיטו דין זה, וצ"ע בטעמים). ויש לעיין אמאי רוח חכמים נוח הימנו והרי השמיט החוב. שו"י' במשנה ראשונה (שם) שעמד בזה, ויתרף דשמט כדי שלא ימנעו מלהלוות, א"י כיון שהקלה התורה שאם אמר אעפ"כ מותר, מוכח דעיקר מצות שמיטת כספים אינה אלא שלא יגוש המלוה ומכאן נא' גנישה הדר הו"ל מצוה שאם פריעת חוב, עיי"כ. משמע דהשמיטה אינה משמטת את החוב לגמרי. ובאמת כן משמע מהבי"ב הני"ל באות ד', שכת' דלא אמרינן בספק בדיני שמיטת כספים ספיקא דממונא לקולא לנתבע כי בעיקרא דדינא לא אתי למיבעי אי מפקינן ממונא מהאי גברא אלא לענין איסורא אי נהג השביעית או לא דמשמע דשמיטת כספים פירושו שהתורה אסרה למלוה לתבוע את החוב אולם אין החוב פקע לגמרי.

וגדולה מזו מצינו ליראים (סי' רע"ח) שכת' דשביעית אינה משמטת ממילא אלא כשהמלוה אומר "משמט אני", וכל זמן שלא השמיטו המלוה, הלוי חייב לפרוע אע"כ יזמן את הלוי לדין שמיטתו לו חובו, עיי"כ. ומבואר דאפי' איכא חיוב על הלוי השלם עד שהמלוה ישמט. ולפי דבריו יש ליישב קושיות הבי"ב הני"ל. וכן מצאתי שכת' בשער משפט (שם סי' א).

אולם המרדכי (גיטין סי' ט"ז) כת' ששביעית משמטת ממילא, דשביעית הפקעתא דמלכא הוא, אלא מצוה הוא דרמיא עליה [באמריה] דכתבי וזה דבר השמיטה. וכן פסק בשער משפט (שם) ושכן נ"י מכל הפוסקים. ומי"מ אף לדעת המרדכי י"ל שהשמיטה משמטת את הזכות לתבוע את החוב ואין על הלוי חובה לפרוע, אבל לעולם אין החוב נמחל לגמרי.

והיש"ש (גיטין פ"ד ס"ג מג ד"ה שו"י"מ) כת' דהוי מחילה גמורה, שהרי מחויב להחזיר לו שטר כל היכא שעברה עליו השמיטה, מאחר שהחוב נמחל כמי"ש הטור (שם). ומשמע ששמיטה משמטת את החוב לגמרי, אולם יש לדחות דכונתם משמטת לגמרי את החובה לפרוע, אבל לעולם המלוה אינו כמי שלא היה, ולדעת המשנה הראשונה הני"ל אפי' יש בזה משום מצות פריעת בעל חוב.

פניני הלכה

האם צריך להזכיר הקנאת קרקע בפרוזבול

תנן (שביעית פ"י מ"ו) אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע.

ובגיטין (נ"ג) פ"י רש"י טעמא, דלא תקנו אלא בזמן שהחוב כשאר רוב שטרות שחן נגבין מן הקרקע דהוי מילתא דשכיחא, כדאמרינן בכמה דוכתין דבמילתא דלא שכיחא לא עבוד רבנן תקנתא. ואע"פ שאינו שווה כל החוב כדקתני לקמיה קרקע כל שהוא, האמרן (שם ל) אפי' מלא מחט גובה מלא קרדום.

ובבי"ב (כ"ג) כתב ביתר ביאור דאם אין קרקע ללוה לא כתבינן, דהלואה דלא שכיחא היא, דמסתמא אין אדם סומך אלא על קרקע הלוה, וכשאין לו לא תיקון הלל.

והר"ש (שביעית שם) פ"י טעמא, דאז חשבו החוב כגבוי ביד ב"ד ולא קרינן ליה לא יגוש, וכמלוה שיש עליה משכון, והא דעדיפא קרקע ממשטלין לאו משום דכלין, דהא עציץ נקוב המונח ע"ג יתדות דיכול לכלותו ואמר בהשולח (גיטין י"ז) דכותבין עליו פרוזבול, אלא כך הוא דין דקרקע חשיב כגבוי טפי.

וברשב"ם בבי"ב (סו) כתב דמשמט שטרותיו לב"ד לגבותן ואיתו לא קנבי לא קרינן ביה לא יגוש, דדיינין קמגבו ליה והפקר ב"ד הפקר, והי"מ שיש לו קרקע ללוה דדמי כאילו יש למלוה משכון, דבמשכון לא שייך לא יגוש, שכל מה שיכול חכמים לתקן כדי שלא יהיו נראין עוקרין דבר מן התורה התקינו.

עוד תנן (שביעית שם) אם אין לו, מוכה הוא בתוך שדהו כל שהוא. היתה לו שדה ממושכנת בעיר כותבין עליה פרוזבול. רבי חוצפית אומר כותבין לאיש על נכסי אשתו וליתומים על נכסי אפטרופוס.

ופי' הר"ש (שם) אם אין ללוה ולמלוה יש לו מוכה כל שהוא וכותב עליו פרוזבול, ואפי' החוב מנא מנה לפי פרוזבול. רבי חוצפית אומר כותבין לאיש על נכסי אשתו וליתומים על נכסי אפטרופוס.

ואמרינן עוד בגיטין (נ"ג) וכמה כל שהו, אמר רב חיאי בר אשי אמר רב אפי' קלח של כרוב, אמר רב יהודה בר אשי השאלו מקום לתנור ולכירים וכו'. ותני שם דכותבין על עציץ נקוב המונח ע"ג יתדות [ואף שאין הקרקע שתחתיו שלון].

וכן פסק הרמב"ם (פ"י מהל' שמיטה ויובל ה"י"ט ב) - אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע. אם אין קרקע ללוה מוכר לו המלוה כל שהוא בתוך שדהו אפי' קלח של כרוב. השאלו מקום לתנור או לכירה כותבין עליו פרוזבול. היתה לו שדה ממושכנת כותבין עליה פרוזבול. כותבין לאיש על נכסי אשתו וליתומים על נכסי אפטרופוס וכו'.

וכן הוא בשו"ע (ח"ו"מ סי' ס"ז סכ"ב) - אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע, ואפי' קרקע כל שהוא סגי, ואפי' אין לו אלא עציץ נקוב מונח ע"ג יתדות באויר וכו', ואפי' אין לו ללוה כלל ויש לחייב לו או לערב וכו', ואפי' אין לזה ולזה ויש למלוה או למי שחייב לו מוכהו אפי' עיי' אחר אפי' שלא בפניו.

ופי' הסמ"ע (סי' מ"ד) דאע"ג דאין חבין לאדם שלא בפניו, מי"מ כיון דבזיכוי שם זכות הוא לו, אע"ג דיבא לו עיי' הזיכוי חובה, הולכין אחר שם זיכוי דמעיקרא, והטעם, דקיל הוא שמיטת כספים בפרט בזה"ז.

ומקורו מדברי הרי"ן בגיטין (נ"ג) דכתב דמהא דאמרינן דמוכח לו קרקע על הקרקע כל שהוא בשדהו, נראה דמאי דק"ל זכין לאדם שלא בפניו, כל שהדבר בעצמו זכות, אע"פ שנמשך ממנו חוב שהוא יתר על הזכות, זכה וקנה, דהא הכא כשמוכחהו קרקע כל שהוא מתחייב הוא בכך שאין שביעית משמטת חובו, ואפי"ה אמרינן דמהני, אלא שאפשר לדחות ולומר שאף זה מקולו שביעית. עכ"ד.

